

CENGİZ DAĞCI'NIN RUH VE FİKİR DÜNYASI

İSA KOCAKAPLAN*

24 Aralık 1940 sabahı Akmeşcit tren istasyonundan birliğine katılmak üzere ayrılan Dağcı, II. Dünya Savaşı sonunda kendini İngiltere'de mülteci olarak bulur. Edinburg'da birkaç ay kaldıktan sonra Londra, yurdunu kaybeden Dağcı'nın kök salmaya çalışacağı bir mekân olur. Ancak hatıralar, keder ve özlemler... özetle geçmiş insanoğlunu kolay terk etmez.

Bu sebeple Cengiz Dağcı Londra'da iken, zamanının büyük bölümünü Kırım'daki geçmişine ayırmıştır. Hep Kırım'daki geçmişiyile birlikte yaşamıştır. Onun iki kişiliği vardır: Birisi günlük hayatını sürdüren Cengiz, diğeri bazen Halûk, bazen Saf, bazen Topkayacı kılığında görünen ve mutlaka Kızıлтаş'ta, Gurzuf'ta dolaşan "içindeki ben."

1942 yılının Eylül'ünde bir haftalığına gidişini saymazsak, 71 yıl Kırım'dan ayrı kalan Cengiz Dağcı'nın, *Yansılar'*ın sonuna eklediği sürgün hikâyelerinde işlediği "Sürgün yerinden Kırım'a dönüş" temasını, onun da içinde taşıdığı "vatana dönmek arzusu" olarak yorumlayabiliriz.

22 Eylül 2011 Perşembe günü Londra'da vefatı, onun Kırım'a dönüşünün başlangıcı oldu. Dağcı Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun gayretleri ile vatani Kırım'a kavuştu. Türkiye'den katılan 200 kişilik heyetin ve Kırımlıların iştirak ettiği bir defin töreni ile 71 yıldır rüyalarını süsleyen Kızıлтаş'ta, Memiş'in Bayır'ında

* Araştırmacı - Yazar

Her romanımda ana kahramanı yaratmak istediğim zaman, kendi anam gelip durdu gözlerimin önüne. Annemin dramı dramların en büyüğü oldu benim için.

toprağa verildi. Şimdi artık ebedî uykusunu bütün hayatı boyunca hayallerini süsleyen manzaranın koynunda uyuyor.

Bu çalışmamızda, Cengiz Dağcı'nın ruh ve fikir dünyasını oluşturan unsurlara kısa bir bakış atmak istiyoruz.

• Dağcı ve Annesi

Dağcı'nın hayatında tartışmasız en etkili kişi annesidir. Eşi Regina ile 53 yıl süren beraberliği onun hayatının başka bir cephesidir. Bazı roman kahramanlarına kaynaklık da etmiştir. Eşinin vefatından sonra "Regina" isimli bir eser de kaleme almıştır. Ancak Regina Dağcı'nın muhayyilesinde

zaman zaman Dağcı'nın annesine veya Kırım'da iken âşık olduğu Sevgil'e dönüşür. Bu açıdan Regina'yı da Dağcı'nın annesine bağlı bir kişilik olarak düşünebiliriz. Dolayısıyla Cengiz Dağcı'nın ruh dünyasını ve roman kahramanlarını derinden etkileyen kişi, annesidir. Cengiz Dağcı roman kahramanlarını, düş dünyasında annesini görmek üzere gittiği Kırım'dan alır. Başka milletlerin kişileri de girerler romanlarına, ancak kahramanlarının çoğunluğu Gurzuf, Kızıltaş, Çukurca, Yalta ve Akmesçit insanlarıdır.

Yazar, bu durumu annesi ile ilgili olarak şu satırlarla ifade eder:

"Bazı romanlarımın başkışisi anam oldu. Gerçekçesi bazılarımın değil çoğunun. Her romanımda ana kahramanı yaratmak istediğim zaman, kendi anam gelip durdu gözlerimin önüne. Annemin dramı dramların en büyüğü oldu benim için. Sahnelerin hiçbirisinde, hiçbir aktör oynayamazdı annemin benim hayatımda oynadığı rolü. Çoğu kez hayat sahnesinde değil de kendi içimde gördüm annemi. 1940'ın kışı Akmesçit demiryolu istasyonunda bir-birimizden ayrıldığımız gün, onun yüzü ve kendisinden uzaklaşan trenin arkasından bakan gözleri, taze çimentoya batmış bir taban izi gibi kaskatı kaldı aklımda. Tuhaf ama; Hiç ağlamadım annemin ardından. Onun ölümünü düşünmedim. Hiçbir zaman o gözlerin ve o yüzün cansız olacağını geçirmediğim aklımdan. Şimdi de düşünemiyorum. Onu canımın içinde taşıyorum." (Dağcı 1991:182)

Dağcı'nın bir romanının adının "Anneme Mektuplar" olduğunu hatırlayalım. Dağcı, bu romanında ve *Yansılar*'da annesi ile sık sık mektuplaştı. Son kitabı "Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan"ın 34 sayfalık ilk bölümü, Dağcı'nın bir akşamüstü Londra'da annesi ile hayalî buluşmasını anlatır. 2001 yılında bile onu böylesine güçlü etkileyen anne hayali, Dağcı'nın ruhunun derinliklerine, onu idare eden anne faktörünün ne kadar baskın olduğunu gösterir.

• Dağcı ve Regina

Cengiz Dağcı'nın Londra'daki hayatında en yakını, yardımcısı, ona eserlerini yazmasına uygun ortamı hazırlayan Polonyalı eşi, Regina'dır. Cengiz Dağcı eşini şöyle değerlendirir:

" Regina annem gibi:

Üşümesin, soğuklanmasın diye titrer dururdu üzerimde annem.

Regina Sevgil gibi:

Beni üzgün gördüğünde yüzümü, saçlarımı okşardı Sevgil.

Regina Anneme Mektuplar'daki Halide gibi:

Ölü serçeleri, ölü böcekleri kibrit kutuları içine yatırıp bağın kenarına gömerdi." (Dağcı 1994b:136)

Cengiz Dağcı bu satırlarla, çocukluk arkadaşını, gençlik aşkını ve annesini eşi Regina'da birleşmiş olarak bulmaktadır. Regina, mazisini hiç unutmayan, çoğu kez düş yolculuğuna çıkan Dağcı'ya, evine geri döndüğü anlarda geçmişteki üç önemli kadını da kendi şahsında buldurmasını bilen bir eştir. Hatta, Regina'da Cengiz Dağcı kendisini bile bulur. 1992 yılbaşında Regina'nın dilediği dilekler, Cengiz Dağcı'nın yazdıkları ile paralellik gösterir:

"Bu sabah yataktan kalkarken Kırmılıların Kıırım'a dönmelerini; kendi toprakları üstünde, kendi köy ve kasabalarında, kendi mezarlıkları yanında ve barış içinde yaşamalarını ve kendi doğal ölümleri ile ölmelerini diledim." dedi.

Acayip bir kadın Regina.

Anneme, Sevgil'e, Halide'ye benzediğinden başka, bir bakıma bana da benziyor Regina. Benzemez mi? Yılım ortalarında evliliğimizin kırk yedinci yıldönümü. Kırk yedi yıl boyunca aynı özlemler, aynı dilekler ve aynı dualarla yaşadık." (Dağcı 1994b:136)

Regina lokantada Dağcı ile birlikte çalışmış, hayatın yükünü onunla paylaşmıştır. Emekli olunca da müzik dinler, kitap okur, Dağcı ile birlikte bahçe işleri ile uğraşır. Cengiz Dağcı ile eşi Regina, savaşın sonlarına doğru Varşova'da bir pastanede tanışırlar. Burası Regina'nın annesine aittir.

1944 yılında bir gün gezerken, Tarım Bankası'nın yanındaki küçük bir kafeterya'da Tolstoy, Mayakovski, Blok, Lermantov ve Yesenin'in kitaplarından Rusça öğrenmeye çalışan genç bir kız görür. Bu Regina'dır. Dağcı orada, Yesenin'den bir şiiri Rusça ezbere okur. Rusça konuşan Alman üniformalı biri genç kızı ürkütüştür, ama Dağcı ona âşık olmuştur.

Bu sabah yataktan kalkarken Kırmılıların Kıırım'a dönmelerini; kendi toprakları üstünde, kendi köy ve kasabalarında, kendi mezarlıkları yanında ve barış içinde yaşamalarını ve kendi doğal ölümleri ile ölmelerini diledim.

Cengiz Dağcı'nın Londra'daki hayatında en önemli talihi, onda sevdiklerini, hatta kendini bulduğu; çalışırken ve yazarken yardımcısı, edebiyattan ve müzikten anlayan, Türkleri seven, hassas ve kendisine benzer acıları çekmiş bir kadını, Regina'yı daima yanı başında görebilmesidir.

Cengiz Dağcı romanlarını yazarken, Regina da onun çalışma masasının hemen yanında bulunan koltuğuna oturur ve el işi ile uğraşır. Bugün Londra'nın Southfields semtinde bulunan evleri Regina'nın işlediği panolar, ördüğü kilimler ve yastık yüzleri ile bir dolu bir müze gibidir. Cengiz Dağcı eşinin el emeğini göz nurunu barındıran bu işlemelerini, evinin her tarafında muhafaza etmektedir. Yaptığı işlerle, Regina'nın fotoğrafları evin alt katında bulunan salonun her tarafını doldurmuştur.

Regina, Cengiz Dağcı'nın inanç dünyasına da son derece saygılıdır. Kendisinin kalp ameliyatı olduğu 1988 yılında, Cengiz Dağcı da bacak damarından ameliyat olur (Ağustos 1988). Ameliyat öncesi, Cengiz Dağcı'nın ölüm ihtimalini de göz önüne alır. Londra'da yaşayan ve Dağcıları sık sık ziyaret eden gazeteci Mustafa Köker'den, müessif durumla karşılaşılması hâlinde, Cengiz Dağcı'nın Müslüman geleneklerine göre defnedilmesi için kendisine yardımcı olmasını ister. Regina, 13 Ocak 1998 tarihinde vefat eder.

Dağcı'nın 2000 yılında yayımlanan bu kitabı, eşi Regina'nın vefatından sonra tutulan günlüklerden oluşur. Günlüklerin ilki Regina'nın öldüğü 13 Ocak 1998 tarihinden bir hafta sonra, 20 Ocak'ta kaleme alınmıştır.

Bu günlüklerde, Cengiz Dağcı'nın Reginasız günlerinde içine düştüğü ruh hali anlatılır. Yazar çevresinde baktığı her şeyde onu görür. Sürekli geriye dönüşlerle Regina ile birlikte yaşadığı 53 yılın derinliklerinde kaybolur. Aşağı yukarı her hafta Regina'nın Putney Bridge İstasyonu yakınında bulunan Putney Vale Mezarlığındaki 159 nolu mezarını ziyaret eder. Bu ziyaretlerin öncesi, ziyaret anları ve sonrasında yazarın kendisini kaptırdığı duygu sağanağı günlüklerde yer bulur.

1988 yılında kalp ameliyatı geçiren ve bakıma muhtaç hâle gelen Regina'ya, ölümüne kadar Cengiz Dağcı bakmıştır. Kendisi ile 2009 Ocak ayında yaptığımız görüşmede yazar bu 10 yılı, hayatının en güzel yılları olarak nitelemiştir. Cengiz Dağcı'nın evindeki hemen her duvarın ve şöminenin sahanlığının, Regina'nın fotoğrafları ve yaptığı elişleri ile dolu olması, Cengiz Dağcı'nın bu vefalı ve çilekeş eşi, asla unutamayacağını bir göstergesidir. Regina adını verdiği günlükleri, yazarın eşini sonsuza kadar yaşatma isteğinin de bir ürünüdür.

• Dağcı ve Din

"Duasız bir günüm geçmedi."

Cengiz Dağcı, çocukluğunda namaz kılan, oruç tutan kişi olarak evde annesini görür. Dr. Zemine Dağcı'nın babası Mustafa Dağcı (Cengiz'in amcası) da dindar-

dır. NEP yıllarında Dağcı kardeşlerin kurdukları Topkaya şirketinin toplantılarına, Mustafa Dağcı katıldığı zaman orada içki içilmez.

Cengiz Dağcı'nın babası dindar değildir. Annesi ise dinine bağlıdır. İbadetlerini yapar. Oğluna iyi bir insan olması için öğütler verir. Cengiz'in doğum tarihini evdeki Kuranı Kerim'in kapağına yazan da odur. Cengiz Dağcı ne annesi kadar dine bağlıdır ne de babası kadar umursamaz görünür.

Cengiz Dağcı'nın dinle ilişkisini ele alırken, onun Komünist Rusya'ya bağlı bir yerde doğduğunu ve Sovyet okullarında okuduğunu göz ardı etmemek gerekir. Sovyet Rusya'da din afyon olarak kabul ediliyordu. İbadetler ve dinî törenler yasaklanmıştı. Yani Cengiz Dağcı, İslamiyet'in serbest olarak yaşanabildiği bir ülkenin çocuğu değildi.

Cengiz Dağcı'yı ve diğer Kırimlı gençleri dinî yönden etkileyen -sadece görünüşleriyle- kalem gibi minareli camilerdi. Onlar da zaten kapalıydı. O yıllarda dinî kültürü dış görünüşleriyle camiler hatırlatmakta ve geleneksel alışkanlıklarıyla yaşlılar ayakta tutmaya çalışmaktadır. İşte Cengiz Dağcı böyle bir ortamda yetişti. Cengiz Dağcı'nın çocukluk yıllarının Kırim'ında, Müslümanların ufkunu anlamak için, onun *Yansılar*'da anlattığı Yantıkçı Mehmet Pehlivan hikâyesini hatırlamak yeterlidir.

Dağcı 1936 yılında Akmesic'teki Köyevi Lokantasında sadece iki gün çalışmıştır. Yantıkçı Mehmet Pehlivan'ı orada tanır. Lokantada börek pişirme işini yapmaktadır. Ama hiç konuşmaz. Bu suskunluk Dağcı'nın dikkatini çeker. Bunun nedenini arkadaşlarından öğrenir:

1931 yılında Akmesic'e bir sirk gelmiştir. Sirkte güreş yapan pehlivanlar da vardır. Bunlardan birisi zenci (Kırimlılara göre Arap), geriye kalan 5 tanesi de Rus'tur. Her akşam zenci güreşçi mindere çıkmakta, sıra ile diğer 5 pehlivan ile güreşmekte ve onları birer birer yenmektedir. İhtiyarlar da bu zenci pehlivanla ilgilenmeye başlarlar. Ona yaklaşarak selâm verirler ve Kuranı Kerim'den yarım yamalak ayetler okurlar. Zira onu Müslüman sanmaktadırlar.

Sirkin son günü Yantıkçı Mehmet Pehlivan'la Zenci pehlivanın güreşmeleri teklifi ortaya atılır. Zenci güreşçi bunu kabul eder. Ve Yantıkçı, zenciye yener. Gençler Yantıkçı'yı alkışlarlar, ancak ihtiyarlar asla alkışlamazlar ve onunla bir daha konuşmazlar.

Cengiz Dağcı'yı ve diğer Kırimlı gençleri dinî yönden etkileyen -sadece görünüşleriyle- kalem gibi minareli camilerdi. Onlar da zaten kapalıydı. O yıllarda dinî kültürü dış görünüşleriyle camiler hatırlatmakta ve geleneksel alışkanlıklarıyla yaşlılar ayakta tutmaya çalışmaktadır.

Gerekçeleri şudur: *“Bin yılda bir Hz. Ali’nin horantasından, belki de Hz. Muhammed’in eshabından Kırım’a dini bütün Müslüman bir Arap gelmiş de, o maymun soylu, o kevgir yüzlü Yantıkçı bütün kentin önünde rezil etmiş millete.”*

İşte Yantıkçı Mehmet pehlivanın suskunluğu o gün başlamış. İhtiyarlar, zencinin Arap ve Müslüman olmadığını söyleyenlere hiç inanmamışlar. Yantıkçı’nın Arap’a yenilmesi gerektiğini söylemeye devam etmişler (Dağcı 1991: 50-52).

İşte Kırım’da 1930’lu yıllarda yaşlıların geleneksel din anlayışı bu düzeydedir. Gençler ise devlet tarafından dinden mümkün olduğu kadar habersiz yetiştirilmektedir. Buna rağmen Cengiz Dağcı eserlerinde dinî motifleri etkili biçimde kullanır. Korkunç Yıllar romanında, Tokal Camii minaresinin Ruslar tarafından yıkılışının, Sadık Turan üzerinde yaptığı etkiyi çok canlı olarak anlatır. Ayrıca roman kahramanı, babasından Siyer-i Nebi dinler.

Yansılar 4’te annesine yazdığı mektuptan aldığımız şu satırlar Cengiz Dağcı’nın dinî tarafını kendi ağzından net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Mutluyum dedim, mutluluğumun gölgesiz bir mutluluk olduğunu sanma anne. Her şeyimizi; her şeyimizle birlikte Kızıtaş’ımızı gördüğüm anlarda bile, ömrümde bir daha da Yukarı ve Aşağı mahallelerin camileri dibinden geçmeyeceğime üzüliyorum. Tuhaf değil mi? Biliyorsun -ya da bildiğini tahmin ediyorum- babam gibi ben de inançlı olmadım ve değilim. Gene de Kızıtaş’ın camilerini silip atamıyorum gözlerimden ve gönlümden. Sen başkaydın. Kızıtaş’ımızı yitirdikten sonra da kara kuvvetçilerin bütün zulüm ve işkencelerine katlandın ve inancın –Tanrı’ya inancın- hiçbir dakika sönmedi senin yüreğin içinde. Gene de beni kötü bir evlat diye düşünmeni istemiyorum, anne. Çünkü değilim. Bana öğrettiklerini hiçbir zaman unutmadım. Temiz bir yürekle yaşadım. Çiçeği, kuşu, böceği, insanı sevdim, -inançsızım dediğime bakma- duasız bir günüm geçmedi; güçsüze elimi uzattım, yoksulla ekmeğimi paylaştım, hastanın ve sakatın başını okşadım.” (Dağcı 1994b: 59)

Dağcı’nın 1956 yılında Korkunç Yıllar romanını basılmak üzere gönderdiği Yaşar Nabi Nayır’a yazdığı mektuptaki cümleler de onun inanç yönünü ortaya koyar:

“Elhamdülillah Türk’üm, Müslüman’ım ve bu notlarımda yazdıklarımın hepsinin de hakikat olduğuna yemin ederim.” (Dağcı 1975:8)

Cengiz Dağcı’nın bu konuda yazdıklarını değerlendirince onun “inançlı olmak” deyimini, “dinin emrettiği ibadetleri eksiksiz yerine getirmek” şeklinde anlamı söyleyebiliriz.

1997 yılında bir bölümü yayınlanan hatıralarında geçen *“Derin inançlı bir kişi olmadım. Hâlâ da değilim. Yine de varlığımızın dışında bizi yaşatan ve ayakta tutan, üstün bir gücün varlığını hiçbir zaman reddetmedim.”* (Dağcı 1997b: 42) cümlelerinden de böyle bir sonuca varmak mümkündür.

• **Dil Bilinci**

“Anayurt dediğin dildir ashında”

Polonyalı yazar Czeslaw Milosz’un (Çeslav Miloş) bu cümlesi yıllar sonra Londra’da Cengiz Dağcı’yı derin derin düşündürcektir. Bir yazar için eser verebilmenin en önemli ve temel unsuru da dili bulabilmektir. Cengiz Dağcı eserlerini Türkiye Türkçesi ile vermiştir. Bunda, Kırım’ın yalı boyunda (Karadeniz kıyısında) konuşulan dilin Türkiye Türkçesine yakın oluşunun elbette payı vardır. Ancak Dağcı’yı bu dille 1939’larda buluşturan, küçük amcası Seyit Ömer Dağcı’dır.

Cengiz Dağcı, Yalta’da Rus arkadaşı Natalya Petrovna ile oturan amcasını, Mustafa amcasının kızı Dr. Zemine Dağcı’nın tavsiyesi üzerine ziyaret etmeye başlar. Türk edebiyatına tutkun olan Seyit Ömer Dağcı, Cengiz’e her ziyaretinde Ömer Seyfettin’in hikâyelerinden pasajlar okur. Dağcı *Yansılar*’da, Seyit Ömer Dağcı’dan Ömer Seyfettin etkisi ile yazdığı “Hıdırellez Değil Hınzır İlyas’tı O Adam” isimli hikâyesini de dinlediğini belirtir. Ayrıca Seyit Ömer amcasının 1923-24’lerde ablalarına okuduğu Ömer Seyfettin hikâyelerini de büyük ilgiyle dinlediğini söyler (Dağcı 1988: 52). Ancak aynı kitapta (s. 186) amcası Seyit Ömer Dağcı’yı çocukken hayal meyal hatırladığını yazmaktadır. Dağcı’nun 1923 yılında henüz 4 yaşında olduğunu düşünürsek, onun amcası yoluyla Ömer Seyfettin’e yönelişini 1939 yılına taşımamız gerekir.

Yıllar sonra Londra’da *Korkunç Yıllar* romanını yeniden kaleme aldığı zaman duyduğu sıkıntı, o yıllarda Zehra Uygurer (*Yansılar*’da Zöhre Karabaş olarak geçer)’in kendisine Türkiye’den gönderdiği çeşitli kitap ve dergileri bilinçli bir şekilde okumasıyla ortadan kalkar. Dağcı, aradığı dile kavuşur ve romanlarını birbiri ardınca yazmaya ve yayınlamaya başlar. Fakat dil, Dağcı için sadece eserlerini vermek için kullanılacak bir araç değildir. Yurdunu kaybeden bir insan için dil her şeydir. Dağcı bu konudaki fikirlerini şu cümlelerle verir:

“Benim durumumda yurt dediğin gerçekten dilden başka bir şey değildir. Bugüne dek düşünce özgürlüğümü koruyabildiysem, dille koruyabilmişimdir; yurdumun toprağı, dağı, bağı, denizi, çiçeği, böceği, insaniyle yaşayabildiysem, dille yaşayabilmişimdir. Dilini umursamayan, özellikle yabancı bir ortamda, dilini yitiren bir insan, dilden fazla bir şey yitirir. Yurdu ve insanları pörsüye pörsüye, ağara ağara, dönmemesine silinip gider onun

Benim durumumda yurt dediğin gerçekten dilden başka bir şey değildir. Bugüne dek düşünce özgürlüğümü koruyabildiysem, dille -koruyabilmişimdir; yurdumun toprağı, dağı, bağı, denizi, çiçeği, böceği, insaniyle yaşayabildiysem, dille yaşayabilmişimdir.

gözlerinden ve yüreğinden. Gene de bir insan olarak yaşayabilir belki; ama o artık kendi yurdunun insanı olamaz; içinde yaşadığı, dilini benimseyip kabul ettiği yabancı milletin insanı da olamaz.” (Dağcı 1990: 74)

• Dağcı ve Kahramanları

“Koş Halûk koş”

Dağcı'nın bazı romanlarında ortaya koyduğu Halûk tipi, onun ikinci kişiliğidir aslında. Hiç yaşanmayan, daima on sekizinde duran ikinci kişiliği. Kırım'a düş seyahatlerini bu kişilikle yapar. Sevgil'le bu kişilikle buluşur. Badem dalına minicik bebekleri bu kişilikle asar. Ancak yazar, romanlarındaki kahramanlarla kendisinin özdeşleştirilmesini bir türlü kabullenemez. *Yansılar*'da bu konu üzerinde durduğu bölümler vardır. Bunlardan en dikkat çekenini buraya alıyoruz:

“Edebiyat çevrelerinde çok tekrarlanan bir soru ve soruya ünlü bir cevap var. Floubert'e, *Madam Bovary kim?* diye sormuşlar; Floubert de, *Madam Bovary benim, diye cevaplamış soruyu. Şimdi ben kalkar da Anneme Mektupların Safı (veya Topkayacı'sı) benim dersem, okur inanır mı acaba?*

Korkunç Yılların ve Yurdunu Kaybeden Adam'ın Sadık Turan'ının Cengiz Dağcı'dan başka bir kimse olmadığına inandılar da, neden Topkayacı'nın Dağcı'dan başka bir kimse olmadığına inanmasınlar?

Oysa değilim. Ne Saf, ne Sadık Turan. Ben Cengiz Dağcı'yım. Saf'la, Sadık Turan'larla, Selim Çilingirlerle hiç mi ilişkim yok? Var tabii. Onları kendi ruhumda ve kendi hayatımda buldum önce. Varlıklarını kendi içimde taşıdım uzun yıllar. Sonra başkalarının tanınmaları gereğini duydum ve özledim ve onları kendi ruhum ve dimağımdan çıkarıp okura sundum. Bu kadar.” (Dağcı 1990: 136)

Bu satırlardan, yazarın kahramanları ile bir arada yaşadığını, onlara kendinden mutlaka bazı şeyler verdiğini, ancak yüzde yüz kendisi olmadığını anlıyoruz. Zaten romancı kahraman yaratırken onları gerçek hayatta oldukları gibi almaz. Onlara, sanat gücüne göre eklemeler yapar. Bazı özelliklerini çıkarır. Belki onları idealize eder. Bu kahramanlar yazarın kendisine çok benzeyebilir de... Ancak roman kahramanlarının yazarın yüzde yüz kendisi olduğunu söylemek Cengiz Dağcı'nın da belirttiği gibi mümkün değildir. Meselâ yazarın 5 ciltlik “*Yansılar*” serisinin ismi de bize bazı ipuçları verebilir. Yansı, insanın aynadaki veya sudaki aksi anlamını taşır. Cengiz Dağcı bu seri eserinde, geçmişin ve şimdiki zamanın kendindeki yansımalarını ortaya koymaktadır. Yansıma, elbette gerçek varlığa benzer. Ancak onu elle tutamazsınız. Gerçek gerçektir, akis de akis.

• Dağcı'nın Milliyetçiliği

“Boynu bükük milliyetçilik”

Cengiz Dağcı eserlerinin büyük bir bölümünde milliyetçi bir yazar olarak

görünür. Bazı çevreler bu kavramı, “ırkçılık, kavmiyetçilik” anlamında kullanarak dejenere etmek maksadını güderler. Halbuki milliyetçilik, milletini değerleriyle, kültürüyle, dünya milletlerinin şerefli bir üyesi olarak yaşatma esasına dayanır. Irkçılık ve kavmiyetçilik her hâl ve şartta kendi ırkını haklı görür. Milliyetçiliğin böyle bir anlayışla bağlantısı yoktur. Tarihe bakıldığı zaman, Türk yönetiminde kalan topraklarda bin yıl önce hangi milletler, dinler, inançlar, mezhepler varsa; bunların varlıklarını günümüzde de sürdürdükleri görülür.

Cengiz Dağcı da milliyetçiliğinin gereği olarak kendi milletine yapılan haksızlıklara karşı çıkmaktadır. Ruslar ne kadar şerefli ise, kendi vatanlarında yaşamak hakları varsa; Kırım Türkleri de o kadar şereflidir ve kendi vatanlarında yaşamak hakları vardır. Aslında Kırım Türklerine yapılanların benzeri, bir başka millete yapılsaydı, o millet arasından son derece uç noktalarda gezinen yazar ve şairler çıkabilirdi, çıkmıştır. Böyle bir zulüm görmedikleri hâlde çıkmıştır. Sırp-ların önce Boşnaklara, sonra Kosova’daki Arnavutlara karşı tutumları ırkçılıktan başka bir kavramla izah edilemez. Rusların Kırım Türklerine, Kafkas kavimlerine karşı uygulamaları da ırkçılığın korkunç birer yansımasıdır.

Cengiz Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri*’nde Polonyalıları, *Bay Markus Burton’un Köpeği*, *Oy Markus Oy ve Bay John Marple’in Son Yolculuğu* gibi eserlerinde de İngilizleri konu alır. Onları insani bir bakış açısıyla işler. Onun milliyetçiliği diğer milletlerden acı çeken insanları anlatmasına engel değildir.

Cengiz Dağcı, kendisi hakkında dile getirilen “Rus düşmanlığı yapıyor.” şeklindeki suçlamalara milliyetçi bir bakış açısı ile şu cevabı verir:

“Hiçbir zaman ve hiçbir romanımda Rus düşmanlığıyla çıkmadım yola. Tersine, Rus halkına yakınlık duygularıyla açıldı yolum edebî sahadaki çalışmalarım. Aslında Rus kültürü içinden çıktım. Rus kültürü ve edebiyatıyla beslendim. Eserlerimde bazen bilerek, bazen de farkında olmadan Rus edebiyatının önemli etkisi oldu. Rus emperyalizminin gerçeğini sanat eserleriyle okura duyurmak Rus düşmanlığı sayılmaz. Benim yazdıklarımı benden çok önce ve benden çok daha güçlü ve etkileyici bir şekilde Rus romancılarının kendileri yazmaları gerekirdi. Bu da yalnızca Rus halkının faydasına olurdu. On dokuzuncu yüzyılın Batı edebiyatına özenen Rus edebiyatçıları bunu yapmadılar. Ne Tolstoy ne Dostoyevski ne de başka ünlü romancılar... Rus olmayan ulusları boyunduruk altında tutmanın Tanrı tarafından kendilerine verilen doğal, doğal ve kutsal bir hak olduğu sanıldı.

Birkaç dissident (muhalif) grubun dışında Rus yazarları Kırım Tatarlarının, Çeçen ve diğer Kuzey Kafkasya halklarının topraklarından koparılıp topyekûn sürülmelerini görmezlikten ve duymazlıktan geldiler.

Kesilmiş bir badem ağacı nasıl ertesi bahar sürgün veriyor, çiçekleniyorsa; onları öldürseniz de sürseniz de Kırım Türkleri çoğalacaklar ve yaşamaya devam edeceklerdir.

Bu anlayışın en korkunç boyutu yetmiş yıl gibi uzun bir süre devam eden Sovyet sistemi içinde bütün çıplaklığıyla belli oldu. Birkaç dissident (muhalif) grubun dışında Rus yazarları Kırım Tatarlarının, Çeçen ve diğer Kuzey Kafkasya halklarının topraklarından koparılıp topyekûn sürülmelerini görmezlikten ve duymazlıktan geldiler.” (Dağcı 1997a: 6)

Cengiz Dağcı, 1988 Seul Olimpiyatlarında rekor üstüne rekor kıran Naim Süleymanoğlu'nun verdiği mesajı değerlendirirken, kendi milliyetçiliğinin özü hakkında da ipuçları verir:

“Rekor üstüne rekor kırarken sadece halteri değil; bir sosyalist devlet tarafından en kaba tedbirlerle Türk oldukları unutturulmaya ve Bulgarlaştırılmaya çalışılan

Bulgaristan Türklerinin yüzünü, çilesini, özlemlerini ve umutlarını kaldırıyordu Naim Süleymanoğlu.

İlerde bu satırları okuyacak olan bazı kimselerin, Dağcı milliyetçi bir yazar diye mırıldanacaklarını şimdiden duyar gibi oluyorum. Her mırılıya kulak vermez yazar. Yazar, bildiğini yazar, gördüklerini duyduklarını yazar.

Milliyetçiliğime gelince... Marksist soyundan olumcu-toplumcu-ilerici eleştirmenler ne derseler desinler, benim milliyetçiliğim Bulgar milliyetçiliği yanında cılız, boynu bükük ve hiçbir kimseye zararı dokunmayan bir milliyetçiliktir.” (Dağcı, 1990: 155-156)

Onun bu cümleleri milliyetçilik anlayışını açıkça ortaya koymaktadır.

Eserleri okunduğunda son paragraftaki tespitin çok yerinde olduğu açıkça anlaşılır.

• Yurt ve Millet Sevgisi

“Silindi yurdumuzda izlerimiz.”

Cengiz Dağcı'yı Londra'da besleyen bir başka etken de komünist sistemin Kırım'da yaptığı uygulamalardır. Köylülerin topraklarının ve hayvanlarının ellerinden alınması, buna direnenlerin -en azından hoşnutsuzluk gösterenlerin- tutuklanmaları, aydınların âdeta imha edilmeleri ve özellikle de tedrici olarak süren ve 18 Mayıs 1944 tarihinde Kırım'da tek Türk bırakmayacak boyuta ulaşan sürgünler Cengiz Dağcı'yı derinden yaralamıştır. Bunu romanlarında ele aldıktan başka, *Yansılar'*ın ilk dört cildinin son kısmına eklediği öykülerde 1944 sürgününü, başından itibaren bütün zorluklarıyla, ölümleriyle, bozkırın ortasına bırakıveren insanların dramı ile işlemiştir. Dağcı, ümitsizlik yazarı değildir. Bu hikâyelerde Sürgün yerindeki Kırımlılar yine vatanlarına parça bölük de olsa dönmeye başlarlar. Ölenlerden bir kısmı eski köylerine gömülürler.

Yazar, *Yansıla*'ın 5. kitabı olan "*Ben ve İçimdeki Ben*"i, "Sürgün'ün ellinci yılında Kırım'ın uzağında ölenlerin aziz hatıralarına" ithaf eder. Dağcı, topraklarından İnsafsızca koparılıp atılan Kırım Türklerinin dramını daha önce yazdığı *Onlar da İnsandı, O Topraklar Bizimdi* romanlarında da ele almıştır.

• Vatan ve Nüfus

Cengiz Dağcı, Kırım Türklerinin 1944 sürgünü sırasında nüfusları iki milyon olabilseydi, bu sürgünün gerçekleşmeyeceğine inanmaktadır. Dolayısıyla Dağcı'nın eserlerinde nüfus artışı, bir leit motiv gibi devamlı tekrar edilir. Kırım Türkleri mutlaka çoğalmak, nüfuslarını artırmak zorundadırlar. Varlıklarını korumanın en önemli yolu budur.

Badem Dalına Asılı Bebekler, bu mesajı taşıyan bir romandır. Sadiye Nine'nin rengârenk yapma bebeklerini badem ağacının dallarına asacaksınız. Onlar badem ağacının çiçekleri kadar çok ve güzel olacaklar. Sürgünün izleri, yarattığı yıkım ancak Kırım Türklerinin çoğalması ile ortadan kalkacaktır. Roman hem bu düşüncüyü vermekte, hem de Rusların Kırım köylerinde yaptığı tutuklama ve sürgünlere karşı bir tepkiyi taşımaktadır. "Kesilmiş bir badem ağacı nasıl ertesi bahar sürgün veriyor, çiçekleniyorsa; onları öldürseniz de sürseniz de Kırım Türkleri çoğalacaklar ve yaşamaya devam edeceklerdir." şeklinde özetlenebilecek bir tepkidir bu.

Yansılar 2'nin sonuna eklediği hikâyede de yazar, bu konuyu çarpıcı bir şekilde ele alır:

"Milletçe geçirmiş olduğumuz tragedyanın başlıca sebebi burada yatıyor işte, dedi Atik. ve devam etti: Sayımız savaş öncesi Kırım'da üç yüz bin değil de, söz gelimi iki milyon olmuş olsaydı, Stalin'in gözü dönmüş mavi gözlü maloyetsleri bile, yapılabileceklerdi bize. Kendi tarihinden ders almayan bir millet..."

- Çoğalma problemlerimiz var, dedi Alimcan Atik'in sözünü keserek.

Atik başını salladı.

-Var tabii. Bugünlerde sayımız ne kadar?

Alimcan omuz silkti:

-Kesinlikle kimse bilmiyor. Yarım milyondan fazla, bir milyona yaklaşık diyorlar.

-Peki, bir milyon diyelim. Nüfusumuzu iki milyona yükseltmeyle ne Çinlilerin karşılaştıkları problemlerle karşılaşır ne de büyük ve bölünmez Rusya'nın huzurunu bozmuş oluruz." (Dağcı 1990: 208)

Çiçekler Türk çiçeği; bu yetiyor bana. Yaz boyu her akşam suladım, üzerlerine eğilerek okşadım; okşarken akrabamız, kardeşiz diye fısıldadım bile çiçeklere.

9. Türkiye Sevgisi

“Benim Türk çiçeklerim”

Dağcı, 1982 yılında Southfields'deki evinin bahçesine ismini bilmediği bir tür çiçek eker. Ama onların çok önemli bir özellikleri vardır. Türkiye'den gelmişlerdir. Dağcı, bu çiçeklerle arasındaki bağı şu cümlelerle ortaya koyar:

“Türkçe isimlerini bilmediğim iki çiçek ekdim üç yıl öncesi karşiki çitin dibine. Çiçekcinin verdiği malûmata göre Türk çiçekleriymiş; Türkiye'den getiriliyormuş. Yerden yarım metre kadar yüksek, eğreltileri hatırlatan koyu yeşil yaprakları arasındaki dalların ucunda zurna biçiminde çiçekleri pembemsi kızıl. Bahçemin en güzel yerine ekdim. Geçen yılın yazı ilk kez çiçeklendiler. Çiçeğin ismini öğrenirim diye tanıdıklara sordum soruşturdum; bilen bir kimse çıkmadı. Nihayet kütüphanede çiçek kitapları arasında Lâtin ismini buldum: incarvillea delavayi, burada gloxinia denen çiçeğin benzeri. Ama ismi önemsiz. Çiçekler Türk çiçeği; bu yetiyor bana. Yaz boyu her akşam suladım, üzerlerine eğilerek okşadım; okşarken akrabayız, kardeşiz diye fışıldadım bile çiçeklere.” (Dağcı 1988: 15)

Milliyetçilik, millet ve ülke sevgisi bazen bir çiçeği sevmektir. Konuşmaktan çok sevmektir, ülke ve millet için bir şeyler yapmaktır. Dağcı'nın Türkiye'den gelen ve Türk çiçekleri adını verdiği bu çiçeklere duyduğu sevgi ve hassasiyetin yanında, Türkiye Türkçesi ile ortaya koyduğu 25 âdet eser, onun Türklük ve Türkiye sevgisinin ne kadar güçlü olduğunu anlatmaya yeter.

1987 Aralık'ının soğuk bir sabahı o yine Türk çiçeklerini düşünür:

“Geceleyin ayaz bastı; sıfırın altında altı derece. Sabahleyin bahçeye çıktığımda çimlik, gümüşsü kırağı örtüsüyle örtülüydü güneş ışıklarında. Dosdoğru Türk çiçeklerine yöneldim. Soğuğa dayanıklı olduklarını bilmeme rağmen, üzerlerini saman çöpleriyle örttüm. Kim bilir, geceleyin ayaz basar belki gene. Ya da kar yağar. Üşümesinler benim Türk çiçeklerim.” (Dağcı 1990: 90)

Cengiz Dağcı, lokantadaki günlük işleri bitince çıktığı odasında her akşam saat tam dokuzda Ankara Radyosu'nun “Her Telden Müzik” programını dinler yılarca. Türk müziğinden başka müzik dinlemeyen, dert ortağı kedisi ile birlikte. Evet, kedi, radyoda Türk müziği bitince masanın üzerinden atlayıp odadan dışarı çıkar. Türk müziği çaldığı sürece masanın üzerindedir. (Dağcı 1988: 74)

• Cengiz Dağcı'nın Önemi

Cengiz Dağcı hem roman sanatı hem de romanlarında ele aldığı konular bakımından önemli sayılması gereken bir romancıdır. Ülkemiz dışında yaşamasına ve Türkiye'yi hiç görmemesine rağmen, **eserlerini Türkiye Türkçesi ile yazması** onu Cumhuriyet sonrası Türk Edebiyatı açısından da değerli kılar.

Onun bir diğer özelliği eserlerinde **Kırım Türkleri başta olmak üzere Sovyet Rusya yönetimindeki diğer Türk kavimlerinin II. Dünya Savaşı yıllarındaki trajedilerini de dünyaya duyurmuş olmasıdır**. Bu önemlidir, çünkü Türk'ün sahi-

bi yoktur. Onun çektiği acı, uğradığı katliam ve soykırım sanat eserlerinin konusu olmaz. Demek ki Türk'ün derdini anlatacak sanatkarı da kıttır. 1877-78 Osmanlı Rus Harbinden bu yana trajedimizi anlatan eserlerin azlığı göz önüne getirilirse, bu konuda ne kadar şanssız olduğumuz anlaşılır. Cengiz Dağcı eserleriyle, II. Dünya Savaşı yıllarında milletimizin yaşadığı acıların unutulmasını önlemiştir.

Biz 1930 yılının hemen öncesinde Kırım'da ve diğer Türk yurtlarında uygulanmaya başlanan Sovyet sisteminin yaşattığı acılardan Dağcı'nın romanları yoluyla haberdar olduk. Dağcı'nın eserleri bu sebeple Sovyet Rusya'da yasaklanmıştı. Öyleyse **Dağcı'nın bir başka önemli yönü de Kırım Türklerinin Sovyet sistemine geçiş trajedisini yansıtmış olmasıdır.**

Cengiz Dağcı yazdığı eserlerle Türk edebiyatında bir ilki gerçekleştiren yazardır. Külliyyatını milletinin yaşadığı trajediye ayırmıştır. Romanları ve diğer eserleri ile vatanı için savaşan, ama savaşın sonunda birlikte savaşmış Ruslar tarafından vatanından sürülen Kırım Türkü'nün uğradığı zulüm en canlı şekilde Dağcı tarafından dünyaya duyurulmuştur.

Dağcı sadece bunu yapmakla kalmamış, İkinci Dünya Savaşında acı çeken, zulme uğrayan, öldürülen diğer milletlerin de serencamını eserlerine taşımıştır. Bu şekilde onların sesi olmayı da başarmıştır.

Dağcı kendi şahsi hayatında da derin acılar yaşamıştır. Çocukluğunda çektiği sıkıntılar, askere alınışı, esir kamplarında ölümle burun buruna geçirdiği sıkıntılı yıllar, nihayet 1946 Kasımında İngiltere'ye gelişi ve burada bir ömür sürecek tutunma çabası, yurdundan ebedi olarak ayrılış gerçeği ve bu gerçeğin onun ruhunda yarattığı buhranlar, yine eserlerinde yer almıştır. **Yani onun eserlerinde, vatanını ve hayat bulduğu atmosferi kaybeden bir mustaribin trajedisini de buluruz.**

Hem şahsen hem de mensup olduğu millet açısından mazlum durumda olan bir insandan, kendi içine kapanması, kendinden başkalarını düşman görmesi beklenir. Ama **Cengiz Dağcı savaşın bir insanlık felaketi olduğunun farkındadır ve romanlarında Türklerin dışındaki milletlerin çektikleri sıkıntılara da yer verir.** İngilizlere hasrettiği üç romanı ve içinde Yahudi, Polonyalı, Alman ve Rusların yer aldığı romanları, asla kine dayalı bir bakış açısı taşımazlar. **Cengiz Dağcı, romanlarına hâkim olan bu insanî bakış açısı ile de ele alınması gereken bir yazardır.**

18 Mayıs 1944 tarihinde anayurtlarından sürülen Kırım Türklerinde, vatanlarına dönme isteğini diri tutan etkenlerin başında Dağcı'nın eserleri gelir. Türkiye'de katıldığım pek çok Cengiz Dağcı toplantısında Kırım asıllı gençlerden duyduğum "Cengiz Dağcı olmasaydı Kırım'ı unutturduk." şeklindeki sözler, Dağcı'nın eserlerindeki güçlü vatan ve tarih duygusunun bir tezahürüdür. **Öyleyse Cengiz Dağcı Kırım Türklerinin millî hâfızası olmak bakımından da önemlidir.**

Dağcı'nın eserlerinin en az okunduğu yerin doğduğu topraklar olduğunu söyleyebiliriz. Bunda, 70 yıl boyunca süren Sovyet idaresinin onun eserlerini yasaklamasının rolü büyüktür. Artık bu yasak ortadan kalkmıştır. Kırım'daki her eğitime, her kanaat önderine Dağcı'nın eserlerini Kırımlı gençlere okutmak ve onun üzerinde düşünmelerini sağlamak gibi bir görev düşmektedir.

Kaynaklar:

- DAĞCI, Cengiz, (1958), *Onlar da İnsandı*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- DAĞCI, Cengiz, (1962), *Ölüm ve Korku Günleri*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- DAĞCI, Cengiz, (1966), *O Topraklar Bizimdi*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- DAĞCI, Cengiz, (1975), *Korkunç Yıllar*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- DAĞCI, Cengiz, (1988), *Yansılar 1*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DAĞCI, Cengiz, (1990), *Yansılar 2*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DAĞCI, Cengiz, (1991), *Yansılar 3*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DAĞCI, Cengiz, (1994a), *Ben ve İçimdeki Ben (Yansılardan Kalanlar 5)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DAĞCI, Cengiz, (1994b), *Yansılar 4*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DAĞCI, Cengiz, (1997a), "Hatıralarda Cengiz Dağcı III", *Türk Edebiyatı*, Nisan 1997, nu., 282, s. 6-7.
- DAĞCI, Cengiz, (1997b), "Hatıralarda Cengiz Dağcı IV", *Türk Edebiyatı*, Mayıs 1997, nu., 283, s.39-42.
- DAĞCI, Cengiz, (1998a), *Bay John Marple'm Son Yolculuğu*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DAĞCI, Cengiz, (1998b), *Bay Markus Burton'un Köpeği*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DAĞCI, Cengiz, (2000), *Oy Markus Oy*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KOCAKAPLAN, İsa, (2010), *Kırım'm Ebedi Sesi Cengiz Dağcı*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.